

Kūrybinės raiškos konkursui 2022 „Eilėraščio menas ir jo interpretacija“, skirtam Vandos Zaborskaitės atminimui

Janina Degutytė

ANTIGONĖ

Lik sveikas, sužadėtini, – nebučiauvau dar tavęs.
Lik sveikas, sūnau, kuris niekados nebūsi.
Meilė mane atvedė – meilė išves.
Taip virpa pratiestoj rankoj paryčio vėjo gūsis...
Aš grįšiu.
Aš tūkstantį kartų grįšiu
Pusiaunakčiais laidoti savo brolių.
Per ugniavietes,
per smėlį raudoną,
Per lietaus pritvinkusį molį –
Grįšiu.
Aš ateisiu basa.
Mano rankos beginklės ir tuščios.
Bet ne tas įstatymas laikinas – man visagalis.
Tegu jie
ir keiks mane, ir pečiais
abejingai gūžčios,
ir tūkstantį kartų teis.
Bet manęs nuteisti negali.
Jiems kaip vaiduoklis –
eisiu per žemę sūrią –
Tą mūsų lauką –
laidoti brolių – baltų ir juodų...
Kol tironiškos rankos šešėlis
žemę slegia ir jūrą,
Kol vergo vardas
gėda tebedega ant veidų...
Pusiaunakčiais eisiu – tūkstantį kartų! –
Tamsa, tavo kūną užklojusia,
alsuot...
Tavo galvą bejėgę priglausti,
prie šono padėti kardą, –
Tūkstantį kartų pasmerkta –
Antigonė –
tavo sesuo.

1966 m.

Kodėl šį eilėrašį pasirinkau? Trenkė lyg žaibas Antigonės narsa, ryžtas, stiprybė. Kitų tekstų eilutės, raidės lyg smėlis išbiro, o šis... Didelis artumo jausmas, lyg sesers, lyg savęs pačios toli nuo šito pasaulio, tai, kas man yra vertinga ir svarbu, atsiskleidė, kaip nesibaigiančios istorijos siužetas. Janinos Degutytės „Raudonoji upė“ ir joje iškilusi Antigonė lyg atradimas. Jį skaičiau ir skaičiau, kol atvedė prie Sofoklio, gyvenusio 500 m. prieš mūsų erą, seno teksto ištakų.

Sofoklio „Antigonė“

Išskirtinio siužeto mitas apie lemtį, laimę ir nelaimę, neišvengiamybę, kaltę ir atgailą, meilę ir laisvę vienoje iš septynių išlikusių Sofoklio tragedijų. Pagal visuomenės normas Antigonės tėvas Edipas ir kaltė, kurios neišpirksi ir nepasigirsi, kad esi iš neleistinų vedybų tėvažudžio dukra. Pagal moralinius pasirinkimus ne smerkti, o suprasti žmogų svarbu: nusižengė to nenorėjęs, labai nenorėjęs, net bėgo iš visų savo būtų vietų, kad tik šios nelaimės išvengtų, bet lemtis išsipildė, kad ir kur bėgo, kad ir kiek nežinojo, nes neatpažino savo tikro tėvo, kurį ir pražudė, vedė savo motiną ir susilaukė keturių vaikų. Antigonės lemtis išverti, iškęsti savo tėvo ir senelio kaltę, kad šis suteikė tiek skausmo pagrobdamas kito karaliaus sūnų. Antigonė vienintelė lieka tėvui ištikima ir aklą vedžioja klajodama su juo, paskui nepaklūsta ir laidoja savo paniekintą brolių. Iš meilės ir pareigos, kol žūsta pati.

Janinos Degutytės „Antigonė“

Lietuvių poetė J. Degutytė seną graikų mitą prikėlė iš naujo 1966 m. Kodėl 38-erių poetei svarbi Antigonė, yra įvardijusi: „*Antikine mitologija žavėjausi visą gyvenimą. Joje, man regis, visų menų ir filosofijų pradžia, esmė tai, kas pastovu, kas visada ir visur išlieka. <...> ir Sizifas tampa labai artimas...tikras brolis...*“ (2, 63) O Antigonė – sesuo. Ką iš jos atpažino kaip savo patirtį? Be abejonės, karą ir pokarį, apie kurį jau vėliau ramiai konstatuos: „Nebaigtoje autobiografijoje“, rašytoje 1989 metų rudenį, pusmetis prieš mirtį, sakė, kad jau trylikametė viską mačiusi ir supratusi, kas atsitiko su Lietuva, netikėjo tais, kurie tarėsi tik dabar praregėję. (4) Juk žinojo, kad areštavo visą paralelinę berniukų klasę Kauno VI gimnazijoje, vėliau teta ištekėjo už žmogaus, grįžusio iš lagerio, dar tremtinių laišakai su padėkomis už eilėraščius, per karą žydšaudžio nušautas tėvas, poetės širdį gydęs žydas, kurio visa šeima žuvo per holokaustą? Tai jau yra daug, ką sunku nutylėti, bet ir pasakyti pavojinga, kai šis eilėraštis buvo kuriamas vos metai po paskutinio partizano žūties. Todėl į rašančiosios laiką ateina Antigonė, kad pridengtų ir padėtų pasakyti, ko savo vardu dar negali ištarti – „toks aiškus ne tik moralinis, bet ir politinis pasisakymas“ (3,122).

Dėl pradžios kreipinių šis eilėraštis kaip atsisveikinimo laiškas ir liaudies dainos aidas: „*Tūkstantis žingsnelių lig mano namelių, /Negaliu nueiti pas savo mergelę.*“ Dainos žodis iš karan išeinančio bernelio pokalbio su mergele. Tik šįkart jo mergelė kalba viena. Iš dialogo į monologą, į keturis kartus pasakytą žodį „tūkstantis“: „Tūkstantį kartų grįšiu“, „Tūkstantį kartų eisiu“, „Tūkstantį kartų teis“. Tūkstantį kartų pasmerkta ir teista, keikta, tiek pat kartu grįžtanti, einanti. Pasmorkimo ir grįžimo lygiavertė atsvara dėl ryžtingai ginamos tiesos. Einančioji yra ir dainos mergelė, ir mitinė sesuo, ir vaiduoklė, bet ir atsvara „tironiškos rankos šešėliui“. Nes šia ranka parašyti įstatymai tėra laikini, pagal juos visi tik vergai. Eilutė baigiama daugtaškiu, tai ir užuomina apie išsilaisvinimą, ir jam reikia ruoštis, nes „vergo vardas gėda tebedega ant veidų“. Ir Antigonė pusiaunakčiais grįžta laidoti savo brolių. Mitinė Tėbų karalaitė persikelia į „žemę sūrią“, kad savo vardu kaip skydu pridengtų kitą nesuskaičiuojamų brolių seserį ir padėtų jai. Iš tamsos į tamsą, bet su šviesa, kol „virpa pratiestoj rankoj paryčio vėjas...“ Pratiestos rankos sesuo, mylinčioji ir mylimoji, kuri atsisveikindama dar siūlo pagalbą, prašo būti išklaudyta ir suprasta. „Paryčio vėjas“ ir užuomina apie aušrą, kuri tas sutemas nugali nušviečia, išsklaido. Eilėraštyje ryškus tamsos ir šviesos kontrastas: „*Žmogus, kol gyvas (pagal išmintinguosius graikus) arba dangaus dievus (olimpiečius), ir yra jų globoje; mirtis jį atima iš šių ir atiduoda požemių karalystės dievams, ir niekas neturi teisės ardyti šią tvarką; kas daro kitaip (laidoja gyvą ir laiko nelaidotą numirėlį), yra smurtininkas*“ (5, 178). Ryški ir veiksmų, pasirinkimų opozicija: bučiuoti – nebučiuoti, būti – nebūti, atvesti – išvesti, laidoti – nelaidoti, kovoti – pasiduoti, nuteisti – išteisinti, paniekinti – pagerbti. Žymima ir priešingų pažiūrų, ideologijų būtis, kai be atskirties laidojami broliai – „balti ir juodi.“ Be nenuspėjamos, todėl ir pavojingos tarpinės pozicijos, kai tik „pečiais abejingai gūžčiojama“. Eilėraščio herojė stovi ant slenksčio tarp gyvenimo ir mirties, ji žino, kad pusiaunakčiais laidoti yra ir saugu, ir grėsminga, nes „žemė sūri“ ir „mūšio laukas“. Alsuoti tamsa – tai ir gyventi, nes be gyvenimo nebūna ir mirties, o jei prakalbėtų mirusieji, atsakytų ir atvirkščiai. Todėl eilėraščio pradžia net pagal struktūrą – atsisveikinimas: „*Lik sveikas, sužadėtini, – nebučiavau dar tavęs/ Lik sveikas, sūnau, – kuris niekad nebūsi*“. Pabaiga – pasisveikinimas su laidojamu broliu. Toks veiksmas ir apeiga žinant, kad mirtimi pasaulis nesibaigia, o laikas sukasi ratu, ir mirtingas žmogus nežino nei pradžios, nei pabaigos. Antigonė kaip ir prieš 2 500 metų yra ne tik mylimoji, mylinčioji, pareiginga sesuo, bet ir budinti, budinanti maištininkė, todėl ne tik „priglaudžia galvą bejėgę“, bet ir „deda prie šono kardą“. Sena apeigos dalis. Pagoniškame pasaulyje kalavijai buvo dedami į

kapus kariams tikint, kad jie bus reikalingi mirusiems anapusiniame gyvenime. Viduramžiais įteikdavo riteriams ir valdovams karūnacijos metu, kaip simbolį, kad jis turi ginti valstybę. Kardas nuo XV a. pakeitė kalaviją, Lietuvoje iki Antrojo pasaulinio karo kartais ginklavo karininkus, raitininkus ir artileristus. Tad aiški sąsaja su kilniu kariu, kuris žuvo gindamas savo valstybę, o okupacija tėra laikinas dalykas tautai, kuri bent kartą buvo sukūrusi valstybę. Antigonė yra basa karžygė, tik be ginklo, meilė – jos skydas. Ji veikia viena eidama ne tik pro keikiančius, teisiančius, bet ir pro tuos, kurie „abejingai gūžčioja pečiais“. Eilėraštis ir monologas, ir pokalbis su tais, kurie jau bejėgiai. 35 eilučių ritmas su vieno ar kelių žodžių nepakeičiamu apsisprendimu: „Aš grįšiu – grįšiu – alsuot – Antigonė – tavo sesuo.“ Vardas kaip slaptažodis, žinomas jau keli tūkstančiai metų su viršum. Kaip slaptažodis laisvo žmogaus gynėjams. Gan anksti pakartotas, gan vėlokai tyrinėtojų atvertas. Ir kodas apie karą po karo žinojusiems ir banditų vardu miško brolių nevadinusiems. Laimei poetės, to kodo neatpažinusiems.

Vos baigiu sau aiškintis teksto prasmę, per žinias vėlų 2022 metų lapkritį skelbia, kad surasti partizanų vado Juozo Vitkaus-Kazimieraičio palaikai. Lyg Antigonė tūkstančio žingsnių kelią vėl būtų įveikusi...

Šaltinis

Degutytė Janina. Raudonoji upė. Vilnius: „Alma littera“, 2013, p. 117-118.

Literatūra

1. Bedarfaitė Lilijana-Žukauskienė. Prisiminimai apie J. Degutytę. Prieiga per internetą:

http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2020-02-08-aciui-tau-janina-aciui-mieloji-uz-viska/179011?fbclid=IwAR3inBcgr7iFtkSQh0uPM1dUpRtA9u5kTQ-SI3nyLKs5vHAyP4OLOLj_mg8

2. Daujotytė Viktorija. Janina Degutytė. Vilnius: „Vaga“, 1984, p. 63.

3. Daujotytė Viktorija. Lašas poezijos. Vilnius: „Tyto Alba, 2013, p. 122.

4. Protiėnė Albina. 30 metų be Degutytės. Prieiga per internetą:

<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2020-02-08-30-metu-be-poetes-j->

[degutytes/178985?fbclid=IwAR03AaQ0wS5tLmxt_bnaXhRbUq00ECtkRH5xof2AQJ2tmDHqA_1cZ6VZ_JE](https://www.facebook.com/degutytes/178985?fbclid=IwAR03AaQ0wS5tLmxt_bnaXhRbUq00ECtkRH5xof2AQJ2tmDHqA_1cZ6VZ_JE)

5. Sofoklis. Antigonė. Kn. Antikos skaitiniai. Sudarė Agnė Iešmantaitė. Vilnius: „Saulabrolis“, p. 123-178.